

Кафедра струнно-смичкових інструментів

Спеціальний інструмент альт (фах)

Освітній ступінь	бакалавр	Курс	1-4
Спеціальність	025 Музичне мистецтво	Семестр	1-8
Освітньо-професійна програма	«Оркестрові струнні інструменти: «Альт», «Віолончель»		
Статус	<u>обов'язкова</u>	ECTS	18,5
		Годин	555
		Індивідуальні заняття	314
		Самостійна робота	241
Форма контролю	<u>екзамен/</u> <u>атестаційний іспит</u>		

Інформація про викладача

ШІБ	Гаврилець Д.Г.– професор кафедри струнно-смичкових інструментів, заслужений діяч мистецтв України, кандидат мистецтвознавства. Тучапець А.І.– в.о.доцента кафедри струнно-смичкових інструментів, заслужений артист України.
Профіль викладача	https://orcid.org/0000-0002-9112-7263 (Тучапець А.І.)
e-mail	strunni.nmau1@gmail.com

Анотація навчальної дисципліни

Навчальний курс «Спеціальний інструмент» (альт) є важливою складовою фахової підготовки студентів-виконавців, які по закінченню освітнього ступеня «Бакалавр» отримують кваліфікацію концертних виконавців: солістів, артистів оркестру, артистів камерного ансамблю. Відповідно, дисципліна передбачає засвоєння специфічних знань, умінь та навичок в об'ємі, який також необхідний для подальшої педагогічної діяльності молодих фахівців викладачів дитячих закладів мистецтв.

Мета – формування кваліфікованих і всебічно розвинутих виконавців-альтистів, які володіють художньою музично-виконавською майстерністю, відповідними знаннями та навичками, необхідними для здійснення самостійної професійної діяльності в галузі сольного та ансамблевого виконавства, у складі симфонічного та камерного оркестрів, квартетів, а також альтової педагогіки.

Завдання – засвоєння комплексу професійних практичних і теоретичних знань, умінь, навичок, основних принципів альтового виконавства, які набуваються в процесі підготовки в класі під керівництвом викладача для майбутньої виконавської та педагогічної діяльності.

У РЕЗУЛЬТАТІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ СТУДЕНТ ПОВИНЕН ОТРИМАТИ ТАКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ:

- **знати:**

- основні принципи школи гри на альті ;

- технічні прийоми гри та їх модифікації;
- специфічні прийоми аутентичного виконання старовинної музики;
- принципи виконання поліфонії на струнно-смичкових інструментах;
- засоби художньої виразності, стилістичні особливості та їх застосування при виконанні творів різних жанрів та епох;
- виконавський та інструктивний репертуар, а також спеціальну літературу;
- принципи редагування та аналізу наявних редакцій з метою їх інноваційного практичного застосування;
- творчі винаходи видатних українських та зарубіжних виконавців.

- **вміти:**

- відтворювати зміст музичного твору у повній відповідності до форми, стилю, жанру;
- формувати та застосовувати комплекси засобів художньої виразності, які дозволяють яскраво та змістовно розкривати художню концепцію музичних творів;
- володіти всіма прийомами гри на альті: штрихами зв'язної та роздільної артикуляції, знайти раціональну художньо-виправдану аплікатуру, широкою динамічною та тембровою палітрою, мистецтвом витонченого філірування, акцентуації, фразування, тощо;
- застосувати необхідні вправи для оволодіння складними технічними епізодами твору;
- застосовувати прийоми аутентичного виконання старовинної музики;
- виконувати поліфонічні твори на інструменті;
- створювати власні редакції музичних творів;
- грати у струнному квартеті, камерному ансамблі, симфонічному та камерному оркестрах;
- вільно читати з листа, володіти ефективними методами швидкого і якісного вивчення музичних текстів;
- аналізувати та рецензувати концертні виступи, а також власне виконання.

- **мати навички:**

- основних принципів школи гри на альті;
 - самостійного розбору музичного матеріалу;
 - кваліфікованого розуміння різноманітних музично-теоретичних питань, з якими пов'язане альтове виконавство;
 - грамотно застосовувати штрихові та артикуляційні засоби звукоутворення у альтовій літературі;
 - використовувати в професійній виконавській діяльності широкий альтовий репертуар;
- використовувати набуті технічні та виразальні засоби у виконавській практиці.

Перелік тем

Модуль 1: Система роботи над інструктивним навчальним матеріалом

Змістовний модуль 1 Робота над гамами, арпеджіо та подвійними нотами

Тема 1. Вивчення гам як невід'ємна складова технічного розвитку музиканта-виконавця.

Тема 2. Вивчення гам різними видами аплікатури, в тому числі з використанням відкритих струн. Техніка поєднання позицій.

Тема 3. Вивчення гам штрихами зв'язної та роздільної артикуляції. Розподіл смичка.

Тема 4. Особливості інтонування одноголосного звукоряду, арпеджіо та подвійних нот.

Тема 5. Розвиток віртуозності та методи виконання гам.

Змістовний модуль 2 Робота над етюдами/каприсами

Тема 1. Ознайомлення з етюдами/каприсами на різні види техніки. Аналіз змісту технічних завдань

Тема 2. Варіювання штрихів, використання допоміжних вправ з метою найбільш раціонального використання часу занять.

Тема 3. Художнє оформлення етюд/капрису, як віртуозного концертного твору.

Тема 4. Поглиблена робота над обраними творами за еталонами віртуозної гри. Відпрацювання координації рухів лівої та правої рук.

Змістовний модуль 3 Вивчення етюдів/каприсів підвищеної складності

Тема 1. Ознайомлення з етюдами/каприсами на різні види техніки. Аналіз змісту технічних завдань.

Тема 2. Варіювання штрихів, використання допоміжних вправ з метою найбільш раціонального використання часу занять.

Тема 3. Еталони віртуозної гри. Органічне поєднання художньої та технічної складових у виконанні каприсів та етюдів підвищеної складності.

Модуль 2: Робота над творами композиторів докласичної доби

Змістовний модуль 4 *Твори малої форми старовинних композиторів: п'єси різного жанрового походження*

Тема 1. Естетичні еталони кантилени у старовинних творах.

Тема 2. Естетичні еталони віртуозної гри у старовинних творах.

Тема 3. Визначення комплексу елементів художньої виразності у відповідності до естетичних критеріїв минулого, стилістичні особливості виконання.

Тема 4. Виразальні можливості альтового звуку

Тема 5. Робота над фразуванням, як емоційної складової.

Змістовний модуль 5 *Твори крупної форми старовинних композиторів: циклічні твори, сонати та концерти*

Тема 1. Ознайомлення з існуючим педагогічно-концертним репертуаром старовинної музики.

Тема 2. Аналіз художніх та технічних завдань, обґрунтування вибору твору для ретельного опрацювання

Тема 3. Робота над аплікатурою. Принципи вибору аплікатурних варіантів для виконання кантиленних та віртуозних частин.

Тема 4. Визначення епізодів підвищеної складності та ретельне опрацювання кожного за допомогою відповідних вправ та етюдів.

Тема 5. Сильові особливості виконання кантиленних частин, окреслення кола засобів художньої виразності відповідно до стилю.

Тема 6. Розуміння форми: поєднання окремих частин сонати у цілісний цикл, узгодження співвідношення темпів, зміни характеру.

Тема 7. Базові знання в ансамблевій грі.

Модуль 3: Робота над поліфонічними творами альтового репертуару

Змістовний модуль 6 *Специфіка виконання поліфонії на альті*

Тема 1. Поліфонія: загальні поняття, види та специфіка відтворення поліфонічних закономірностей у виконанні на альті.

Тема 2. Окреслення кола засобів художньої виразності у відповідності до стилю і жанру поліфонічних творів.

Змістовний модуль 7 *Й. С. Бах. Шість сюїт для віолончелі соло (перекладення для альту)*

Тема 1. Жанр сюїти: роль прелюдії, походження та характеристика танців, історичне походження.

Тема 2. Еволюція естетичних еталонів виконання сюїт.

Тема 3. Ознайомлення з наявними редакціями та їх порівняльний аналіз.

Тема 4. Робота над складовими композиції: тип поліфонії, мотивна побудова, виявлення кульмінацій.

Тема 5. Індивідуальна корекція /редакція штрихів для відтворення голосоведення в поліфонії, робота над зручним розподіленням смичка, вибір аплікатури.

Тема 6. Робота над жанровими ознаками: визначення темпу, метро-ритмічна побудова, складові форми, виконання геміол, артикуляція.

Модуль 4: Жанр мініатюри

Змістовний модуль 8 *Робота над п'єсами рухливого та віртуозного характеру*

Тема 1. Аналіз нотного матеріалу. Визначення жанру, форми, характеру. Окреслення кола засобів художньої виразності.

Тема 2. Визначення епізодів найбільшої складності. Робота над окремими елементами техніки.

Тема 3. Методи засвоєння технічного матеріалу.

Тема 4. Робота над віртуозними п'єсами композиторів-альтистів XIX - XX ст.

Тема 5. Техніки правої руки. Робота над звуковидобуванням у віртуозних штрихах, розподіл смичка, з'єднання струн і зміна напрямку рухів смичка.

Тема 6. Робота над координацією рухів у виконанні складних групувань та технічних прийомів.

Змістовний модуль 9 *Виконання кантиленної п'єси*

Тема 1. Знання творів, які мають високе художнє значення в альтовому репертуарі та сприяють подальшому розвитку навичок гри на інструменті.

Тема 2. Робота з клавиром, знання фактури, гармонічний аналіз супроводу, взаємодія тематичного матеріалу з ритмічною структурою.

Тема 3. Робота над тембровою палітрою. Застосування різновидів *vibrato/ non vibrato*. Підвищений слуховий контроль за звуком, змінами смичка, поєднанням струн, плавними переходами пальців лівої руки.

Тема 4. Особливості «сольної» аплікатури. Перевага гри сильними пальцями (1-м, 2-м), підміна сусідніх пальців у позиціях.

Тема 5. Вміння виконувати мініатюру на високому художньому рівні, реалізація задуму композитора.

Модуль 5: Жанри середньої та крупної форми

Змістовний модуль 10 *Робота над циклічними творами середньої та крупної форми*

Тема 1. Ознайомлення з репертуаром циклічних жанрів середньої та крупної форми.

Тема 2. Специфіка вивчення творів циклічної форми. Робота над засобами художньої виразності, які віддзеркалюють стильові ознаки твору.

Тема 3. Втілення прийомів формотворення у різних жанрах циклічної форми.

Тема 4. План роботи над твором: аналіз структури, визначення сольних або ансамблевих завдань, тематичного матеріалу, визначення художніх та технічних завдань.

Тема 5. Програмність, стилізація в циклічних творах українських композиторів.

Тема 6. Аналіз нотного тексту, визначення найбільш складних епізодів. Системна робота над технічними частинами концерту.

Тема 7. Заключний етап – робота над художньою формою. Об'єднання вивченого матеріалу.

Змістовний модуль 11 *Робота над жанром сонати*

Тема 1. Ознайомлення з педагогічним та концертним репертуаром сонат для альта з фортепіано. Вибір програми для поточного контрольного заходу за принципом рівня складності сонати.

Тема 2. План роботи над твором: аналіз ознак сонатного *allegro* (при наявності) визначення сольних або ансамблевих завдань, тематичного матеріалу, визначення художніх та технічних завдань.

Тема 3. Характерні ознаки романтизму у творах великої форми українських композиторів.

Тема 4. Аналіз нотного тексту, визначення найбільш складних епізодів. Системна робота над технічними частинами концерту.

Тема 5. Заключний етап – робота над художньою формою. Об'єднання вивченого матеріалу.

Змістовний модуль 12 *Робота над учбово-педагогічним репертуаром крупної форми: жанр концерту*

Тема 1. Ознайомлення з навчально-художнім репертуаром.

Тема 2. Формування навиків роботи над великою формою.

Тема 3. Аналіз нотного тексту, визначення найбільш складних епізодів. Системна робота над технічними частинами концерту.

Тема 4. Заключний етап – робота над художньою формою. Об'єднання вивченого матеріалу.

Змістовний модуль 13 *Робота над концертом «віденського» класицизму*

Тема 1. Виконавський план роботи над твором великої форми: аналіз структури, визначення частин і форми в цілому, виявлення кульмінаційних епізодів як логічне завершення розгортання матеріалу.

Тема 2. Стильові ознаки та еталони естетичних категорій епохи класицизму. Визначення засобів художньої виразності у відповідності до стилю.

Тема 3. Поєднання базових принципів гри, навичок, технічних завдань з художніми образами.

Тема 4. Роль каденцій у класичному концерті.

Тема 5. Робота з клавиром та партитурою. Усвідомлення ролі супроводу у формуванні музичного матеріалу.

Тема 6. Робота з концертмейстером. Остаточне відпрацювання твору в ансамблі, узгодження темпів, артикуляції, фразування, принципів мелізматики.

Змістовний модуль 14 *Різностильові концерти XIX-XXI століть*

Тема 1. Характерні ознаки концерту романтичної доби. Знання репертуару. Свідомий вибір твору для опрацювання, визначення кінцевої мети вивчення твору.

Тема 2. Усвідомлення типових ознак стилю епохи, національних композиторських шкіл та індивідуальних складових музичного твору.

Тема 3. Знання альтового концертного репертуару українських композиторів.

Тема 4. Вдосконалення навиків професійного розбору, системи планування виконання завдань, ефективності методів роботи над музичними творами.

Тема 5. Поєднання базових принципів гри, навичок, технічних завдань з художніми образами (редакція, аплікатура, звуковидобування, динаміка, застосування *vibrato*, штрихова палітра, принципи артикуляції тощо).

Тема 6. Подальша робота над розвитком віртуозності гри.

Форми та технології навчання

Дисципліна «Спеціальний інструмент (альт)» для студентів освітнього ступеня «Бакалавр» оркестрового факультету Академії складається з індивідуальних занять та великої частки годин для самостійної роботи та підготовки, а також включає контрольні заходи (технічний залік, самостійний технічний залік, академічний концерт, екзамен, атестаційний іспит) та обов'язкові концертні (публічні) виступи для набуття виконавського сценічного досвіду.

Навчальні ресурси

Нотний матеріал відповідного альтового репертуару, музикознавча та методична література за фахом представлені у вільному доступі в бібліотеці та читальній залі Академії, інтернет-ресурси. Репетиційні приміщення в навчальних аудиторіях, концертних залах Академії надається для проведення занять, репетицій та концертних виступів відповідно розкладу. За умови дистанційного навчання під час карантину або форс мажорних обставин, всі необхідні для вивчення навчальної дисципліни основні та додаткові матеріали студенти можуть знаходити на сайті бібліотеки Академії <http://lib.knmau.com.ua>. Програми контрольних заходів у формі концертного виступу студентів через посилання на YOUTUBE надсилаються на офіційну електронну адресу кафедри strunni.nmaul@gmail.com.

Кожний змістовний модуль може бути використаний викладачем на будь якому етапі роботи зі студентом протягом I-VIII семестрів. Індивідуальні перспективні та поточні плани роботи складаються викладачем у відповідності до програмних вимог з урахуванням професійних можливостей та рівня підготовки кожного студента.

Зведена таблиця програмних вимог
технічних заліків, академічних концертів та іспитів зі спеціального інструменту «Альт»

Освітній ступінь БАКАЛАВР					
№	Контр.захід	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс
1 семестр	Технічний Залік	Гама у різних аплікатурних та штрихових варіантах. Різні види арпеджіо. Подвійні ноти (терції, сексти, октави). Два етюди/каприси на різні види техніки.	<u>Самостійний Т/Залік</u> Гама у різних аплікатурних та штрихових варіантах. Різні види арпеджіо. Різні види арпеджіо. Подвійні ноти (терції, сексти, октави). Два етюди/каприси на різні види техніки.	<u>Самостійний Т/Залік</u> Гама у різних аплікатурних та штрихових варіантах. Різні види арпеджіо. Різні види арпеджіо. Подвійні ноти (терції, сексти, октави). Два етюди/каприси на різні види техніки.	<u>Самостійний Т/Залік</u> Гама у різних аплікатурних та штрихових варіантах. Різні види арпеджіо. Різні види арпеджіо. Подвійні ноти (терції, сексти, октави). Два етюди/каприси на різні види техніки.
	Академ	-----	Дві-три різнохарактерні П'єси/Соната/Варіації / Циклічні твори	Дві-три різнохарактерні П'єси/Соната/Варіації / Циклічні твори	Дві-три різнохарактерні П'єси/Соната/Варіації / Циклічні твори
	Екзамен	Старовинна соната	1. Соната / Концерт (перша, або друга та третя частини) 2. Поліфонія для віолончелі соло (дві різнохарактерні частини).	1. Соната / Концерт (перша, або друга та третя частини) 2. Поліфонія для віолончелі соло (дві різнохарактерні частини).	1. Класичний концерт (перша, або друга та третя частини) 2. Поліфонія для віолончелі соло (дві різнохарактерні частини).
2 семестр	Т/Залік	Гама у різних аплікатурних та штрихових варіантах. Різні види арпеджіо. Подвійні ноти (терції, сексти, октави). Два етюди/каприси на різні види техніки.	Гама у різних аплікатурних та штрихових варіантах. Різні види арпеджіо. Подвійні ноти (терції, сексти, октави). Два етюди/каприси на різні види техніки.	Гама у різних аплікатурних та штрихових варіантах. Різні види арпеджіо. Подвійні ноти (терції, сексти, октави). Два етюди/каприси на різні види техніки.	-----

	Академ	Дві-три різнохарактерні П'єси/Соната/Варіації / Циклічні твори	Дві-три різнохарактерні П'єси/Соната/Варіації / Циклічні твори	Дві-три різнохарактерні П'єси/Соната/Варіації / Циклічні твори	Дві п'єси (віртуозна та кантиленна)
	Екзамен	1. Поліфонія для віолончелі соло (дві різнохарактерні частини). 2. Концерт (перша, або друга та третя частини).	1. Поліфонія для віолончелі соло (дві різнохарактерні частини). 2. Концерт (перша, або друга та третя частини).	1. Поліфонія для віолончелі соло (дві різнохарактерні частини). 2. Концерт (перша, або друга та третя частини).	-----
	Атестаційний іспит				1. Концерт XIX-XXI ст. (перша, або друга та третя частини) ----- 2. Поліфонія для віолончелі соло (дві різнохарактерні частини). ----- 3. Дві п'єси (віртуозна та кантиленна) Одна з них українського композитора!

Методи контролю

1. Попередній контроль.

На перших етапах опрацювання програми ЗМ, викладач виявляє рівень знань, умінь і навичок студентів для вивчення обраного твору - співвідношення складності твору з професійними можливостями студентів.

2. Поточний контроль.

Викладач здійснює постійний контроль під час практичних занять з метою перевірки засвоєння попереднього матеріалу, виявлення проблем та усунення недоліків.

3. Технічний залік та академічний концерт.

Студенти виконують програмні вимоги даних контрольних заходів перед кафедрою та отримують зауваження та рекомендації для подальшої роботи.

4. Міжсеместровий та підсумковий контроль.

Екзамен/атестаційний іспит у період зимової та літньої сесій оцінює кафедральна комісія/атестаційна комісія, враховуючи професійний та творчий розвиток студентів дисципліни «Спеціальний інструмент» освітнього ступеню «Бакалавр».

Система оцінювання

Семестри 1-8

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	Всього %
1.	Технічний залік/самостійний технічний залік	20
2.	Академічний концерт	20
3.	Екзамен	20
4.	Участь у концерті класу, кафедри тощо.	15
5.	Участь у конкурсі, фестивалі тощо	15
6.	Атестаційний іспит	10

Всього	100
--------	-----

Критерії оцінювання знань студентів:

Оцінка «відмінно»:

- Яскрава гра студента із якісною реалізацією всіх технологічних компонентів виконавської майстерності: досконала інтонація, культура штрихів, виразна динаміка, блискуча техніка, відчуття форми та стилю творів, сценічний артистизм тощо.

Оцінка «добре»:

- Переконаливий виступ студента, але з наявністю деяких недоліків: текстові неточності, недосконала інтонація, недостатня динамічна виразність.
- У виконанні наявні виконавські недоліки, хоча програма відповідає за складністю підготовці студента: непереконливе відтворення стилевих особливостей твору, неохайна інтонація, погана динамічна виразність, не відтворена форма твору, пасивний емоційний стан тощо.

Оцінка «задовільно»:

- Наявність суттєвих погрішностей у грі виконавця: погано вивчений текст твору, помилки у техніці, погана інтонація, відсутня динаміка, погане відчуття ансамблю, аморфність у формі тощо.
- Погане виконання та повна відсутність власного відношення до якості гри та виконуваних творів: дуже погано вивчений текст, недостатня змістовність володіння засобами музичної виразності, порушення формотворення, метроритмічної структури.

Оцінка «незадовільно»:

- Програма виконана не в повному обсязі. Обмеженість музичних та технічних здібностей.
- Студент не засвоїв матеріал програми внаслідок порушення навчальної дисципліни та неприпустимого ставлення до предмета.

Інклюзивне навчання

Навчальна дисципліна може викладатися студентам з особливими освітніми потребами.

Неформальна освіта

Передбачається участь студентів у міжнародних та всеукраїнських конкурсах, фестивалях, концертних програмах, благодійних музичних акціях, участь у майстер класах та стажування у літніх музичних школах/академіях; пасивна та активна участь у міжнародних, всеукраїнських та кафедральних конференціях, круглих столах; відвідування культурно-мистецьких заходів, театрів, мистецьких експозицій, виставок тощо.

Рекомендована література

1. Александрова Н. Г. Основные типы музыкального интонирования в украинской камерно-инструментальной музыке 80-х годов.: Автореф. дис. канд. искусствоведения: 17.00.02. / Киев. гос. консерватория им. П. И. Чайковского. Киев, 1987. 15 с.
2. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс. Москва: Музыка, 1971. 376 с.
3. Безруков Г., Ознобищев К. Основы техники игры на альте. Москва, 1983. 189 с.
4. Беккер Х., Ринар Д. Техника и искусство игры на виолончели. Москва: Музыка, 1978. 288 с.
5. Гаврилец Д. Г. Европейский альтовый концерт: генезис, эволюция, жанровые модели: дис. кандидата мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. Львів.: 2010. 227 с.
6. Гарбузов Н. А. Зонная природа темпа и ритма. Москва: Музыка, 1950. 72 с.
7. Гинзбург Л. С. О работе над музыкальным произведением. Москва: Музыка, 1968. 112 с.
8. Горбунов В. Н. Конструкция и акустика альты: учебное пособие для оркестровых факультетов музыкальных вузов / В. Н. Горбунов ; Северо-Кавказский научный центр высшей школы, Ростовская государственная консерватория им. С. В. Рахманинова. - Ростов-на-Дону: Изд-во РГК им. С. В. Рахманинова, 2004. 26 с.
9. Готсдинер Л. Слуховой метод обучения и работы над вибрато в классе скрипки. Ленинград, 1963. 43 с.
10. Григорьев В. Ю. Методические взгляды Ю. И. Янкелевича // Янкелевич Ю. Педагогическое наследие. Москва.: Музыка, 1983. С. 6-59.
11. Гринберг М. Исполнительство на альте / М. Гринберг // Вопросы музыкально-исполнительского искусства: сборник статей. Москва: Гос. муз. издат, 1951. Вып. 2. С. 465 - 483.

12. Карапінка М. З. Жанрова парадигма європейської альтової сонати для альту і фортепіано XVIII – XIX століть. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства, Львів, 2011. 26 с.
13. Криса О. Б. Альтове мистецтво Києва в контексті європейських традицій. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства, Київ: 2011. 213 с.
14. Криса О. Альтове мистецтво в Україні: виконавство і педагогіка//на прикладі Київської альтової школи// Науковий вісник НМАУ. Вип. 40. Музичне виконавство. Кн. 10. – К., 2004. – С. 202-213.
15. Криса О. Динаміка становлення альтового репертуару в контексті взаємодії композиторських та виконавських шкіл Києва//Науковий вісник НМАУ ім. П.Чайковського. К., 2008. – С. 100-111.
16. Кугель М. Шедеври інструментальної музики. Книга 1, Книга 2, К.: 2009. 195 с.
17. Кулаков С. В. Альтова інтерпретація 6 сюїт Й. С. Баха для віолончелі соло. Дис. на здобуття наукового ступ. кандидата мистецтвознавства, Київ.: 1999. 208 с.
18. Палшков Б. Б. Особенности оркестрового исполнительства и вопросы методики подготовки альтиста-оркестранта. Автореферат диссертации, предъявленной на соискание ученой степени канд. искусствоведения. Киев., 1971. 33 с.
19. Педагогічний репертуар альтиста. Три концерти для альту з оркестром /Гаврилець Д. Г. Навч. посібник. Київ: Нац. Муз. Академія України ім. П. І. Чайковського, 2008 р. 176 с.
20. Понятовский С. П. Альт. М.: Музыка, 1974. 100 с.
21. Понятовский С. П. История альтового искусства. Москва: Музыка, 2007. 335 с.
22. Савченко Н. Школа игры на альте (на основе новой аппликатуры). Тбилиси: Цодна, 1959. 190 с.
23. Сандалджян А.Х. Усовершенствование альтовой постановки и его музыкально-исполнительское значение. Автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. Ереван, 1973. 25 с.
24. Стеценко В. Методика навчання гри на скрипці. Київ: Музична Україна, 1974, ч. 1. 170 с.
25. Стеценко В. Методика навчання гри на скрипці. Київ: Музична Україна, 1974, ч. 2. 119 с.
26. Стоковский Л. Музыка для всех нас. Москва: Сов. Композитор, 1959. 215 с.
27. Струве Б. Вибрация как исполнительский навык при игре на струнных инструментах (преимущественно на виолончели). Ленинград. Москва, 1933. 62 с.
28. Струве Б. Типовые формы постановки рук у инструменталистов (смычковая группа). Москва: Музгиз, 1932. 228 с.
29. Флеш К. Искусство скрипичной игры. Москва: Музыка, 1964. 262 с.
30. Хоменко В. Новая аппликатура гамм и арпеджио для альту. 2-е изд. - Москва: Музыка, 1980. 101 с.
31. Шейнкман Д. В. Методика обучения игре на скрипке (альте): программа для оркестровых факультетов музыкальных вузов / Д. В. Шейнкман ; Северо-Кавказский научный центр высшей школы, Ростовская государственная консерватория им. С. В. Рахманинова. Ростов-на-Дону: Издательство РГК им. С. В. Рахманинова, 2003. 20 с.
32. Штейнгаузен Ф. Физиология ведения смычка. Москва: ПТОМОНО, 1930. 107 с.
33. Щелкановцева Е. М. Сюиты для виолончели соло И. С. Баха. Москва: Музыка, 1997. 112 с.
34. Янкелевич Ю. Педагогическое наследие. Москва: Музыка, 1983. 253 с.

Інтернет-ресурси:

1. IMSLP - Petrucci Music Library (нотная википедия)
http://imslp.org/wiki/IMSLP:View_Genres
2. Sheet Music Plus www.sheetmusicplus.com
3. ScorSer
<http://ru.scorser.com/Catalog/0.html>
4. Music Student
<http://musstudent.ru>
5. Нотный архив
<http://www.muzlibrary.ru/>
6. Новая музыкальная библиотека
<http://www.muzlibrary.ru/>
7. Публичная нотная электронная библиотека
<http://www.ecosvit.org/bibl>
8. Нотный архив Бориса Тараканова

- <http://notes.tarakanov.net/>
9. OrpheusLib - Библиотека Нот и Музыкальной Литературы
<http://lib-notes.orpheusmusic.ru>
10. Kreusch- Sheet Music
<http://kreusch-sheet-music.net>
11. Classical- scores.com
<http://www.classical-scores.com/free/index.php>
12. Music-scores.com - classical sheet music <http://www.music-scores.com/>
13. Music for the Nation: American Sheet Music <http://memory.loc.gov/ammem/musshhtml/musshhome.html>
14. The Juilliard Manuscript Collection
<http://www.juilliardmanuscriptcollection.org/>
15. Научная музыкальная библиотека им. С. И. Танеева
<http://www.mosconsv.ru/ru/groups.aspx?id=120422>
16. Санкт-Петербургская государственная консерватория им. Н.А. Римского-Корсакова
<http://biblio.conservatory.ru>
17. Видавництво «Гроно», яке пропонує нотну літературу, книги та навчально-методичні посібники для дитячих шкіл мистецтв, музичних шкіл, вищих навчальних закладів культури та мистецтв I-IV рівнів акредитації.
<http://composersukraine.org/index.php?id=2351>